

Het Texelse deel van de Stelling van Den Helder

De Schans, in 1572 als een van de eerste echte kustbatterijen gebouwd, is het enig overgebleven vrijstaande fort in Nederland en een van de weinige aarden forten die bewaard zijn gebleven. Hoewel vaak – en niet geheel onterecht – geassocieerd met Napoleon en de Franse tijd, gaat de geschiedenis van het fort bijna 150 jaar verder terug. Er kan zelfs worden gesteld dat de stelling Den Helder zijn oorsprong vond op Texel.

DOOR PIP BARNARD

Lange tijd hebben ze er verlaten en desolaat bij gelegen, de fortificaties aan de oostkust van Texel. Hun verleden vergeten, de wallen afgegraven, uitgehold door konijnen en door schapen platgetrapt. De houten barakken, bruggen en poorten omgewaaid en opgestookt door de inwoners van het nabijgelegen Oudeschild. Pas toen rond 1990 eigenaar Natuurmonumenten het initiatief nam tot restauratie van het centrale fort de Schans groeide de belangstelling voor de rijke historie en als in 2011 de reconstructie van de beide steunforten Redoute en Lunette voltooid is, is er weer iets terug te vinden van de grandeur die het Texelse deel van de Stelling van Den Helder ooit heeft uitgestraald.

Toen Napoleon in oktober 1811 het eiland bezocht, waren de door hem verordonneerde werkzaamheden aan de fortificaties ter plaatse al een eind op streek. Immers, het document waarin hij het strategisch belang van Texel beschrijft, dateert al uit april van dat jaar.

En op 12 juli schrijft *Gazette de Frise*: ‘Te Texel is er eene plaats van den tweeden rang aangelegd, ter verdediging van den mond der Zuiderzee, drieduizend man zullen er eene belegering van verscheiden maanden kunnen uithouden.’ Napoleon had al vroeg de strategische ligging van Den Helder onderkend. Hoewel niet historisch bewezen, is de uitspraak ‘Gibraltar van het noorden’ tekenend voor zijn plannen. Al direct

na de annexatie van Holland bij het keizerrijk (in 1810) vaardigde hij bevelen uit voor de bouw van de fortificaties en versterkingen die de stad haar huidige vorm zouden geven. En ook Texel werd bij zijn plannen betrokken. Want hoewel fort de Schans – in de

Franse tijd *fort Central* geheten – aan het eind van de achttiende eeuw behoorlijk in verval was geraakt, was de ligging nog even strategisch als altijd.

De Schans werd in 1572 op last van Willem de Zwijger (Willem van Oranje 1533-1584) gebouwd om het eiland te beschermen tegen invallen van de Frie-

zen. De Spaanse stadhouder Caspar de Robles (1527-1585), de ‘zwarte kolonel’, had alle boten van Friesland gevorderd om de Waddeneilanden te plunderen. Maar alleen het zicht op het indrukwekkende fort moet voldoende zijn geweest om de steven te wenden, want al werden Wieringen en met name Vlieland geplunderd en gebrandschat, Texel ontsprong de dans.

Dit afschrikwekkende effect deed ook dienst ter bescherming van de in de zestiende en zeventiende eeuw zo belangrijke Rede van Texel, waar vaak honderden schepen lagen te wachten op gunstige wind. Bovendien realiseerde Willem zich dat Holland, dat aan alle kanten door vijanden werd omringd, de vluchtweg naar het westen open moest houden en dus de havens in eigen hand moesten blijven.

Versterking landzijde

Het fort – dat hoog boven de toen nog zeer lage zeedijk uitstak – was blijkbaar afschrikwekkend genoeg, want echte gevechten hebben er nooit plaatsgevonden. Ook niet tijdens de slag bij Callants-oog in 1799. Deze laatste was echter wel reden voor Napoleon om de Schans aan de landzijde te versterken. De vuurkracht van het fort was tot die tijd voornamelijk op zee gericht geweest. Aangezet door de strategie van zijn Engelse vijanden, versterkte Napoleon de landzijde. In 1810 werd begonnen met de aanleg van steunforten ter linker- en rechterzijde van de Schans en Napoleons plannen voorzagen ook in de bouw van een derde steunfort aan de noordzijde. Deze laatste versterking is er nooit gekomen, zomin als de wallen rond de in 1780 gegraven haven van Oudeschild en de versterking op Texels zuidpunt. Wel werd de Schans uitgebreid met een ravelijn, een nieuwe, bredere gracht en rondom een ‘bedekte

De Schans op Texel

De 'tocht naar de Schans' uit 1813 is in 1963 nagespeeld

weg' waarlangs troepen de buitenrand van het fort konden beschermen. Dit alles werd ondersteund met een inundatiesluis in de dijk, waardoor het achterliggende land onder water kon worden gezet.

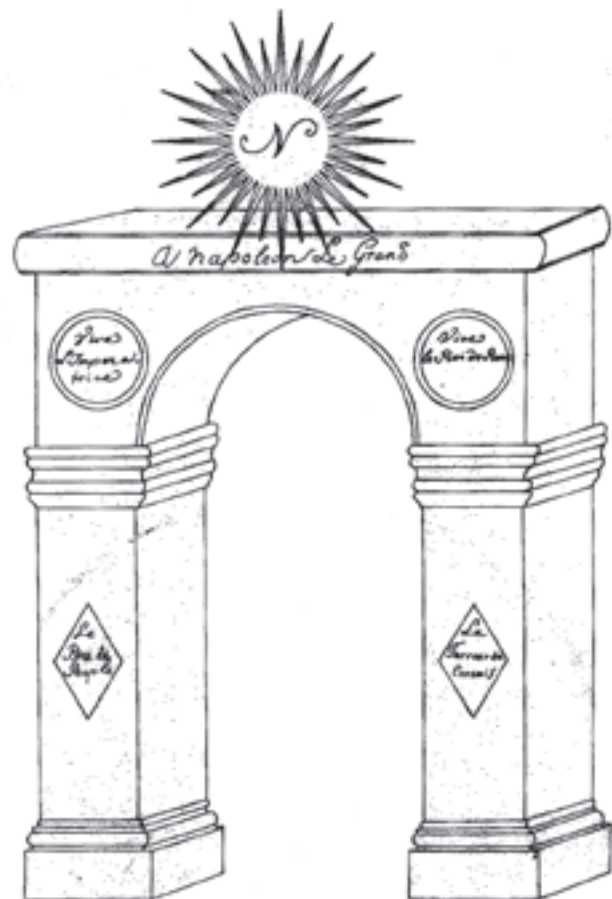
En weer lag de Schans, die in de loop der tijden dienst deed als gevangenis, gerechtsplaats, executieterrein en ziekenboeg, te wachten op de strijd die maar niet komen wilde. Even werd het spannend, toen inwoners van Nieuweschild in 1813 ten strijde trokken tegen de Franse bezetter. Daartoe aangezet door de onlusten in Amsterdam, vormde zich een schutterij van zo'n tachtig personen, die via Oudeschild naar Den Burg trok. Onderweg sloten zich steeds meer mensen aan, zodat de volgende dag een groep van achthonderd Texelaars de overgave van de Schans eiste. Bij gebrek aan bewapening werd van een stormloop afgezien, maar uiteindelijk leidde dit tot wel tot overgave van de Schans en het vertrek van de Franse troepen. Al dreigde de dienstdoende sergeant nog wel de lont in het kruitvat te steken om te voorkomen dat het fort in handen van de Texelaars zou vallen. In 1963, tijdens het vijfjaarlijks dorpsfeest Oosterend Present hebben de Oosterenders deze 'tocht naar de Schans' nog eens dunnetjes over gedaan. Ook in 1988 speelde de Schans een rol, toen de aanval van de Friezen werd uitgebeeld.

Dit was gelijk de laatste keer dat er 'strijd' geleverd werd om de Schans. Hoewel het fort officieel deel bleef uitmaken van de stelling Den Helder, was er geen sprake meer van een geregelde

bezetting of onderhoud aan wallen en opstallen. Wel deed het fort nog dienst als onderkomen voor berooide inwoners van Oudeschild en – ten tijde van de Amerikaanse burgeroorlog – als veldhospitaal voor gewonde Engelse matrozen. En toen de Schans en de beide steunforten in 1922 bij Koninklijk Besluit werden opgegeven als vestingwerk, waren ze al twee jaar als weiland verpacht aan het Waterschap. In 1930 gaf de minister van Financiën toestemming de forten af te graven ten behoeve van de dijkwerken ter plaatse, wat het einde had kunnen betekenen als niet de Rijkscommissie voor Monumentenzorg voortdurend op het behoud had aangedrongen. Hoewel de beide steunforten compleet werden afgegraven, bleef het grootste deel van de Schans behouden. In 1958 kwam het terrein in bezit van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, die in 1992 begon met

een restauratie die tien jaar zou duren. In 2010 werden ook de steunforten Redoute en Lunette gereconstrueerd. Dankzij de inspanningen van Natuurmonumenten werd de Schans van een niet meer als fort herkenbaar weiland een cultuurhistorisch monument met een rijke geschiedenis. Het fort is opengesteld voor publiek, er worden rondleidingen gegeven en activiteiten gehouden, zoals het jaarlijks cultureel festival Midzomerschans. Veel groepen en scholen die in de zomer het eiland bezoeken, knopen daar een bezoekje aan de Schans aan vast. Al was het maar omdat de hoge wallen een schitterend uitzicht bieden over het oude land en bovendien veel beschutting bieden tegen de altijd heersende zeewind. Het Maritiem & Jutters Museum in Oudeschild herbergt een maquette van de Rede van Texel, waarop de Schans in volle glorie is te zien. ■

PIP BARNARD IS JOURNALIST BIJ DE TEXELSE COURANT.

Een tekening van de triomfboog die op Texel was opgericht om Napoleon te verwelkomen. In het Maritiem & Jutters Museum in Oudeschild staat een kleine reconstructie. De tekening (naar het origineel) is van Gerrit Gerrits